

*Вороніна К. В.,**доцент кафедри теорії та практики перекладу англійської мови
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна**Валійова Т. Б.,**старший викладач кафедри іноземних мов**Харківського національного університету радіоелектроніки*

ОСОБЛИВОСТІ АНГЛОМОВНОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОРСЬКОЇ КАЗКИ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРІВ Ю. ЯРМИША)

Анотація. У статті досліджені особливості перекладу українських авторських казок англійською мовою. Наведені визначення авторської казки та її провідні характеристики. Визначені різновиди безеквівалентної лексики, наявні у казках, та встановлені способи відтворення цієї лексики засобами цільової мови. Зроблено висновок, що під час відтворення безеквівалентної лексики англійською мовою провідною стратегією обрано одомашнення, що реалізується за допомогою застосування різноманітних перекладацьких трансформацій.

Ключові слова: авторська казка, безеквівалентна лексика, літературна казка, перекладацька трансформація, перекладацький відповідник, стратегія одомашнення, стратегія очуження.

Постановка проблеми. Переклад художньої літератури не перестає привертати увагу широкого кола фахівців. Так, для дослідників у галузі перекладознавства – це одна з можливостей торкнутися важливих аспектів, пов'язаних із особливостями здійснення перекладацької діяльності, які набувають особливої ваги з поступовим зсувом дослідницьких пріоритетів на перекладача як суб'єкта реалізації перекладацької діяльності. Фокус уваги перекладачів-практиків дещо відрізняється – вони звертають увагу на практичний аспект діяльності: особливості відтворення перекладацьких відповідників, пошук засобів художньої виразності в цільовій мові, відтворення прагматичного потенціалу твору тощо. Переклад художньої літератури – це своєрідне випробування для практиків, адже потребує не тільки високого рівня володіння мовою оригіналу та мовою перекладу, але й залучення чималого обсягу фонових знань та пошуку творчих нестандартних підходів.

Казки взагалі та авторські зокрема мають свої жанрово-стилістичні особливості, які безпосередньо впливають на переклад. На поточний момент зростає увага з боку світової спільноти до української культури взагалі та літературної спадщини зокрема. Отже, особливості перекладу українських казок потребують більш ретельного висвітлення та глибшого вивчення, що зумовлює необхідність здійснення комплексного дослідження зі вказаної теми та зумовлює його актуальність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. До характеристики літературної казки, розкриття притаманних їй рис неодноразово зверталися Л.Ю. Брауде, Ю.Ф. Ярмиш, Л.В. Овчиннікова, М.Н. Липовецький, І.П. Лупанова, Г.П. Сабат, Н. Горбач, Т. Здіховська. Щодо особливостей перекладу української казки англійською, то цей аспект ще не отримав достатньої дослідницької уваги. Так, на деякі перекладацькі аспекти звертали увагу Г. Максимів, Т. Харламова, А. Шевчук, І. Струк.

Дотепер залишається недостатньо розробленим питання комплексного підходу до вивчення особливостей перекладу української авторської казки.

Мета статті. Метою даної розробки є встановлення способів та трансформацій, які вживаються для відтворення лексичних особливостей української авторської казки англійською мовою. Матеріалом дослідження слугують авторські казки Ю. Ярмиша та їх англійські переклади, виконані О.І. Коваленко та В.А. Баришевою.

Виклад основного матеріалу. З метою розкриття особливостей перекладу авторської казки звернемося спочатку до її визначення.

Незважаючи на чималу увагу з боку різноманітних дослідників до авторської казки, досі не розроблено єдиного вичерпного визначення цього жанру. Часто до визначення авторської казки застосовують узагальнюючий підхід, фактично не розмежовуючи авторську казку та літературну. Одним із всеохоплюючих визначень літературної казки вважають дефініцію Л.Ю. Брауде: «Літературна казка – авторський твір, заснований на фольклорних принципах або суто оригінальний; твір, переважно фантастичний, чарівний, що змальовує дивовижні пригоди вигаданих та традиційних казкових героїв та у деяких випадках орієнтований на дітей; твір, у якому чаклунство, диво грає роль фактора, який утворює сюжет, слугує відправною точкою характеристики персонажа» [1, с. 234]. Для Ю. Ярмиша літературною казкою є жанр літературного твору, у якому вирішуються морально-етичні та естетичні проблеми завдяки чарівно-фантастичному або алегоричному розвитку подій [2, с. 179]. Характеризуючи літературну казку, Г. Сабат підкреслює її нерозривний зв'язок із реальністю, для дослідниці це «фантастичний твір авторської художньої творчості», «що відображає суть епохи, всотує ідейно-політичні, літературно-естетичні тенденції часу» [3, с. 8]. Наголошуючи на зв'язку літературної казки з епохою, коли жив та творив її автор, говорять про її динамічний характер та постійний розвиток: «Ідучи в ногу з часом, цей жанр постійно зазнає нових трансформацій, збагачується сучасними реаліями, розкриває проблеми сьогодення» [4, с. 44]. Саме постійні перевтілення та трансформації сприяють подальшому розвитку та вдосконаленню цього літературного жанру, роблячи його все більш привабливим для широкої читацької аудиторії.

Прихильники більш диференційованого підходу до вивчення літературної казки схиляються до виокремлення в рамках цього жанру фольклорно-літературних та індивідуально-авторських казок, підкреслюючи, що кожен із цих жанрів

відрізняється своєрідністю художнього вимислу та розповідної форми [5, с. 92]. Видатний знавець літературної казки, відомий казкар Ю. Яриш пропонує в рамках літературної казки виокремлювати художній переказ народного сюжету, казку за фольклорними мотивами і власне авторську казку, яка використовує основні закони жанру, але до фольклорних сюжетів, образів може й не вдаватися [6]. Казки Юрія Яриша відносять до авторських, а самого митця називають майстром авторської казки [7], «українським Андерсеном», який посів «одне з чільних місць серед письменників, які пишуть для дітей і про дітей» [8].

Під час роботи з казками перекладач має враховувати низку чинників. Насамперед, зберегти своєрідність та неповторність казки, її національно та культурно специфічний колорит, функціональне навантаження. Запорукою успішного перекладу казок є дотримання вимог прагматичної адекватності, тобто відтворення засобами цільової мови того ефекту та впливу, що здійснює казка на читача тексту оригіналу. Майстерність перекладача полягає у вдалому поєднанні таких стратегій, як одомашнення та очуження, засобами реалізації яких слугують різноманітні перекладацькі способи та трансформації.

Перекладацькі труднощі у роботі з казками пов'язані з наявністю великої кількості безеквівалентних лексичних одиниць, тобто таких, «які не мають перекладацьких еквівалентів у мові перекладу» [9, с. 42]. Безеквівалентна лексика відображає національно-культурну своєрідність мови; вона визначає поняття та явища, що не мають еквівалента в інших культурах. Серед дослідників нема одностайності щодо того, що саме слід вважати безеквівалентною лексикою. Вузьке розуміння зводиться до її отожднювання з національними реаліями [10]. Р.П. Зорівчак вважає, що безеквівалентна лексика, безперечно, охоплює всі реалії, але не обмежується ними [11, с. 65]. На її думку, до вказаної лексики належить також «частина прислів'їв і приказок, окремі лексеми надзвичайно місткого семантичного наповнення, слова типу «доба» в українсько-англійському бінарному зіставленні, що пов'язані з відмінностями в сегментації довколишнього світу окремими мовними колективами, та інші випадки лексико-семантичної безеквівалентності» [11, с. 65].

Релевантним меті нашого дослідження є широке розуміння безеквівалентної лексики, згідно з яким у творах Ю. Яриша виокремлюємо:

- 1) **реалії**: *сіни, колодязний журавель, веснянки, богатир*;
- 2) **власні назви**, наприклад: *Змій, Марічка, Пустунка-білочка, Дрізд-бувалець, Іванко, Лар і Крос, Холод, Чародій і Злий Чоловік, Гаряче Серце, Зоря і Чародійка Пітьма, Марічка та Іванко, Два Івани, Злюка-закарлюка*;
- 3) **оказіоналізм**: *Кросград*;
- 4) **фразеологізми**: *зустрічати хлібом-сіллю, про людське око*;
- 5) **вигуки**: *У-у-у!, «От я й переміг тебе! Адзуськи!...»*;
- 6) **тропи (повтори)**, наприклад: *мріяв-мріяв, сумно-пресумно, радий-радісінкий*.

Наведемо та проаналізуємо найбільш поширені способи перекладу та перекладацькі трансформації, застосовані для англійського відтворення безеквівалентної лексики українських казок. Одним із поширених способів утворення перекладацьких відповідників є транскодування, яке у переважній більшості випадків вживають для відтворення власних імен. Наприклад:

- *Я Марічка, лісникова донька.*
- *А я Іванко, мисливець.*

*“I’m Marichka. My father is a forester,” the girl explained.
“Oh, and I’m Ivanko, a hunter”.*

Вважають, що транскодування найкраще дозволяє англійському читачеві зануритися в атмосферу чужої мови, оскільки «в контексті слів рідної (англійської) мови транслітероване слово виділяється як чуже» [12, с. 172]. Отже, у випадку з транскодуванням бачимо реалізацію перекладацької стратегії очуження.

Іншим способом утворення англійських перекладацьких відповідників є калькування. Сутність цього способу полягає в передачі безеквівалентної лексики вихідної мови за допомогою заміни її складових частин – морфем чи слів (у стійких словосполученнях) їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу. Наприклад:

*Зоря і Чародійка Пітьма
The bright Dawn and the Dreary Darkness*

У наведеному прикладі перекладачі використали калькування з додаванням, де *Зоря – Dawn, Пітьма – Darkness* є прямими словниковими відповідниками. Щодо означень *bright* та *dreary*, їх було додано з метою характеристики персонажів та підсилення прагматичного ефекту на читача. Так, *Зоря* в українських казках традиційно змальовується та визначається як *яскрава, ясна*, про що свідчить прикметник *bright*, а такий персонаж, як *Пітьма*, зазвичай має характеристики *темна, похмура*, що й передано за допомогою додавання прикметника *dreary*. Використання прямих відповідників із наведенням їх характеристик здатне «наблизити» текст до цільового читача, роблячи невідому для нього культуру більш зрозумілою.

Звернемо увагу на приклад нижче:

*Віднині наше місто називатиметься Кросградом!
Let’s name our town after him! Krosstown!*

В утвореному відповіднику бачимо транскодування основи *Крос- / Kross-* для збереження незвичайності та неповторності власної назви та калькування *град / -town* для роз'яснення значення утвореного відповідника.

У прикладах нижче бачимо застосування перекладацьких трансформацій. Так, однією з найчастіше вживаних є гіперонімічне перейменування – вид перекладу, «пов'язаний із засадними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини й цілого, генералізацією» [11, с. 105]. Під час гіперонімічного перекладу вдається перекласти денотативну інформацію, але ж певні семантико-диференційні ознаки втрачаються [11, с. 106]. Наприклад:

До нього міг увійти кожен, хто того забажає, – всіх зустрічали хлібом-сіллю.

Anyone could freely enter the city and enjoy the sincere hospitality of its residents.

Відповідником українського фразеологічного звороту *зустрічати хлібом-сіллю* обрано *hospitality*. У прикладі вище значення передано ширшим, але не повністю тотожним поняттям, хоча й максимально експлікованим для цільового читача.

Іншою поширеною трансформацією є дескриптивна перифраза, яку можна охарактеризувати як зворот, за допомогою якого явище та/або предмет називають описово через наведення їх характерних рис. Вказану трансформацію відносимо до засобів реалізації стратегії одомашнення, адже під час описового відтворення невідоме явище/предмет/поняття наводиться через відомі читачу поняття. До вживання цієї трансформації найчастіше вдаються, коли йдеться про відтворення у цільовій мові лексичних одиниць на позначення національно-культурних реалій, як у прикладі нижче:

Може, ми якоїсь *веснянки* заспіваємо? Весна бо!

Can't you sing something joyful! Look around, the spring has come!

Українська реалія *веснянки* була відтворена описово як *something joyful*, що свідчить про збереження таких компонентів значення, як «весела пісенька». На жаль, англійський відповідник не передає інші семантичні компоненти вихідної лексеми, відомі носію української культури: веснянка – обрядова пісня, пов'язана з початком весни і наближенням весняних польових робіт [13].

Або інший приклад:

He is tall, but not very short. Neither strong nor weak.

Прикметник *strong* використано на позначення української реалії *богатур*, вигідно описуючи провідну його характеристику. В українській культурі цим словом називали найсильніших чоловіків, воїнів, які володіли неабиякою силою та відрізнялися від звичайного народу.

Дескриптивна перифраза використовується й у назвах казок, де в оригінальних текстах були використані власні імена:

Марічка та Іванко – The Tale of Love

У прикладі вище перекладачі передали саме значення цих власних імен, які в українській культурі завжди асоціюються з коханням.

Не тільки власні імена були передані за допомогою дескриптивної перифрази:

Дивовижна Лялька – Two Rivals

Англійський відповідник не має ніякої асоціації з українською назвою. Вважаємо, що після ознайомлення зі змістом казки перекладачі вирішили використати назву, яка б підкреслила головну ідею історії: суперництво між двома майстрами та його наслідки для кожного з них.

У наступному прикладі знаходимо поєднання калькування та дескриптивної перифрази:

Гаряче Серце – The Pure Heart

Відповідником *Серце* було обрано калькований відповідник *Heart*, а для *Гаряче* вирішили використати *Pure* замість прямого словникового відповідника *hot*. Вираз *pure heart* для англійського читача є природним та сповненим значенням, що буде легко зрозумілим.

Відповідники нижче відносимо до випадків дескриптивної перифрази, незважаючи на їх оказіональний характер:

Чародій і Злий Чоловік – Merry and Wicked

Структура оказіоналізмів *Merry* та *Wicked* складається з двох основ: *Merry* – *веселий* + *mind* – розум та *Wicked* – *злий* + *wink* – *моргати, мигати/підморгування, моргання*. Можемо припустити, що завдяки утворенню оказіональних лексем шляхом поєднання узуальних перекладачів намагалися передати провідні характеристики персонажів.

Велика кількість англійських відповідників утворена за рахунок компенсації – такого способу перекладу, за якого елементи смислу, прагматичні значення, стилістичні нюанси, тотожна передача яких є неможливою і які втрачаються у перекладі, передаються у тексті перекладу елементами іншого порядку, причому необов'язково у тому самому місці тексту, що й в оригіналі [14, с. 171–172].

Компенсація стає в пригоді під час утворення англійських відповідників до українських вигуків:

От я й перемаг тебе! Адзуськи!

At last I've got the better of you! Have you?

У цільовій мові використано питання саме для збереження функціонального навантаження, яке має вигук у мові оригіналу.

Відповідник нижче є прикладом компенсації власної назви:

Ой, який розумний цей Змій!

How clever this Dragon is!

Обравши відповідник *Dragon* – *дракон* до оригінальної одиниці *Змій*, перекладачі зробили вибір на користь стратегії одомашнення. Обраний варіант не є словниковим відповідником лексеми оригіналу, але за його вживання стає можливим передати ті характеристики, що має *Змій* в українськомовних казках.

Звернемо увагу на приклад:

Вони стали в коло і сумно-пресумно співали жалібну пісеньку про бабусю, в якій злі вовки з'їли сіренького козлика.

They were standing in a circle and singing a heartrending song about misfortunes that never came singly.

Бачимо два випадки компенсації. У першому випадку характерний для українських казок повтор *сумно-пресумно* був відтворений за допомогою *heartrending*, що не зберігає троп, але передає семантичне навантаження вихідної одиниці. У другому випадку перекладачі використовують прислів'я *misfortunes that never came singly* – *нещастя ніколи не приходять поодиноці* – задля відтворення алюзії на відому українську пісню про сірого козлика. Обране рішення свідчить про перекладацьку прихильність до стратегії одомашнення, адже українська пісенька повністю зникає в англійському перекладі, поступаючи місцем відомому прислів'ю.

Висновки. Отже, виявивши способи та трансформації, використані перекладачами для перекладу безеквівалентної лексики українських казок, можна зробити висновок, що провідної перекладацькою стратегією було обрано одомашнення, засобами реалізації якого є калькування, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, компенсація. Вказані спосіб перекладу та перекладацькі трансформації дозволяють наблизити українські казки до англійського читача, зробити чужу для нього культуру більш зрозумілою та привабливою. Водночас, ефект незвичності, занурення у іншомовне середовище зберігається за рахунок використання транскодування, що є засобом реалізації стратегії очуження. Перспективою подальших розробок вбачаємо встановлення провідних стратегій, способів та трансформацій, використаних у перекладі інших різновидів українських казок англійською мовою.

Література:

1. Брауде Л.Ю. К истории понятия «литературная сказка». Известия АН СССР. Серия «Лит. и яз». 1977. Т. 36. № 3. С. 224–236.
2. Ярмиш Ю. О жанре мечты и фантазии. Радуга. Киев, 1972. № 11. С. 173–179.
3. Сабат Г.П. Казки Івана Франка як естетико-поетикальна система: автореф. дис. ... док. філол. наук: 10.01.06; 10.01.01. К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. 32 с.
4. Горбач Н., Здіховська Т. Жанр авторської казки в українській дитячій літературі: витоки та перспективи. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Педагогічні науки. 2016. № 1 (1). С. 39–44. URL: <http://esnuir.eunu.edu.ua/bitstream/123456789/9703/1/7%20%289%29.PDF>.
5. Овчинникова Л.В. Русская литературная сказка XX века. История, классификация, поэтика. М.: Флинта: Наука, 2003. 312 с.
6. Ярмиш Ю. У світі казки. К.: Либідь, 1975. 144 с.
7. Ярмиш Ю.Ф. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Ярмиш_Юрій_Феодосійович.
8. Юрій Ярмиш. URL: <http://www.ukrlit.net/biography/yarmish.html>.

9. Влахов С., Флорин С. Непереваемое в переводе. М.: Международные отношения, 1980. 342 с.
10. Крупнов В.Н. В творческой лаборатории переводчика. М.: Международные отношения, 1976. 192 с.
11. Зорівчак Р.П. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози). Львів, 1989. 216 с.
12. Ситар Р. Реалія як перекладознавча категорія (на матеріалі ліро-епічної поеми «Слово о полку Ігоревім» та її англійських перекладів). Іноземна філологія. Львів, 2012. Вип. 124. С. 170–176.
13. Веснянки. Вікіпедія. Вільна енциклопедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Веснянки>.
14. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): учебник. М.: Высшая школа, 1990. 253 с.

Воронина К. В., Валиёва Т. Б. Особенности англоязычного перевода украинской авторской сказки (на материале произведений Ю. Ярмыша)

Аннотация. В статье раскрыты особенности перевода украинских авторских сказок на английский язык. Приведены определение авторской сказки и ее основные характеристики. Определены разновидности безэквивалентной лексики в сказках, установлены способы воссоздания этой лексики за счет использования средств языка перевода. В результате исследования сделан вывод, что для вос-

создания безэквивалентной лексики на английском языке ведущей переводческой стратегией выбрана стратегия одомашнивания, которая реализуется посредством использования различных переводческих трансформаций.

Ключевые слова: авторская сказка, безэквивалентная лексика, литературная сказка, переводческая трансформация, переводческое соответствие, стратегия одомашнивания, стратегия очуживания.

Voronina K., Valiyova T. Specifics of translating Ukrainian author's fairytale into English (based on fairy tales by Yu. Yarmish)

Summary. The paper focuses on specifics of translating Ukrainian author's fairy tales into English. The author's fairy tale has been defined and characterized as a literary genre. The types of non-equivalent vocabulary included in the fairy tales have been distinguished, the ways of their rendering into English have been set forth. As a result of the research the conclusion is made that domestication has been selected as the main translation strategy which is implemented by means of different translation transformations.

Key words: author's fairy tale, literary fairy tale, non-equivalent vocabulary, translation equivalent, translation transformation, domestication strategy, foreignization strategy.